

Gureba
Hastahanesi
Cami'i'nin
avlu kapısı
üzerindeki
kitâbe

fili, kapısından geçişin sağlandığı bir duvarla hünkâr mahfilinden ayrılmıştır. Hünkâr mahfilinin öne doğru oval bir çıkıntı oluşturan kafesli kısmı, yakın zamanlarda beton bir duvarla kapatılarak ana ibadet mekânının görülmesi engellenmiştir. Ahşap tavanın ortasında yaprak şeklinde yaldızlı bir göbek, diğer taraflarında da serpiştirilmiş vaziyette yine yaldızlı bitki motifleri görülmektedir. Sivri külahlı minber, devrinin ahşap oymacılığının güzel örneklerinden biridir. Mihrap bordürü yivli olup yivlerin üst kısmında barok üslûbunda kıvrımlar yer alır. Caminin en önemli mimari özelliği, yanındaki hastahanenin içinden merdivenle çıkılan ve bir pencerenin arkasında hastaların da cemaate katılmalarına imkân veren 20 m²'lik üçüncü bir mahfilinin bulunmasıdır. Bu mekânın, son cemaat yerine açılan ayrı bir kapısı daha varsa da bugün bir duvarla kapatılmış durumdadır.

Caminin hastahane yanında inşa edilmesinin başlıca sebebi hastahane çalışanlarının, hasta sahipleriyle ziyaretçilerin ve durumu uygun olan hastaların namazlarını kılabilmelerine, özellikle de doktorların ve diğer sağlık personelinin cuma namazlarını hastahanedan uzaklaşmadan eda edebilmelerine imkân sağlamaktır. Cami vakfiyesinde (*Bezmiâlem Vâlide Sultan Vakfiyeleri*, VGMA, Kasa, nr. 11, s. 318-332), ayrıca burada görevli imamların ölüm halindeki hastalara kelime-i şehâdet getirtmeleri ve ölenlerin cenazelerini usulüne uygun biçimde kaldırmaları da şart koşulmaktadır. Caminin ilk hizmet kadrosu imam, hatip, vâiz, müezzin ve kayyimlerden oluşan dokuz kişidir ve bunların görevleri vakfiyede geniş biçimde belirtilmiştir.

1875 yılında onarılması için üç ayrı irade çıkarılmış olan camiye vâlide sultanın bir de kütüphane vakfettiği söylenmekteyse de bugün böyle bir kitaplık mevcut değildir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, İrade-Dahiliye, nr. 49049, 49505, 49536; BA, Cevdet-Maarif, nr. 7411; *Bezmiâlem Vâlide Sultan Vakfiyeleri*, VGMA, Kasa, nr. 11, s. 318-332, 376-391; *Bezmiâlem Vâlide Sultan Vakfı Nizamnamesi* (22 Safer 1263 tarihli), VGMA, fodula defteri, nr. 44; Ziver Paşa, *Âsâr-ı Ziver: Divan ve Münşeat*, Bursa 1313, s. 147-148; Olcay Ungan, *XIX. Yüzyıl İstanbul Câmi ve Türbeleri* (doktora tezi, 1967-68), İÜ Ed.Fak. Sanat Tarihi Bölümü, s. 19-20; Asaf Ataseven, *Yaşayan Bir Vakfımız: Bezmi-â Alem Vâlide Sultan Gureba Hastahanesi*, İstanbul 1985, s. 8; Tahsin Öz, *İstanbul Camileri*, Ankara 1987, I, 36.

M. HÜDAİ ŞENTÜRK

GURERÜ'İ-AHKÂM

(غور الأحكام)

Molla Hüsrev'in
(ö. 885/1480)

kendisi tarafından

Dürerü'l-hükkâm adıyla şerhedilen
İslâm hukukuna dair eseri
(bk. DÜRERÜ'İ-HÜKKÂM).

GURERÜ'İ-FEVÂİD ve DÜRERÜ'İ-KALÂİD

(غور الفوائد ودور القلائد)

Şerif el-Murtazâ'nın
(ö. 436/1044)

birçok âyet ve hadisi Mu'tezilî
bakış açısıyla tefsir ettiği kelâmî
ve edebî sohbetler mahiyetindeki eseri.

Kitâbü'l-Gurer ve'd-dürer, ed-Dürer ve'l-gurer fi'l-muhâdarât, Kitâbü'l-Emâli ve Emâli'l-Murtazâ adlarıyla da anılan eser seksen bölümden (meclis) meydana gelir. Müellif bu bölümleri değişik zamanlarda öğrencilerine yazdırmıştır. Eserin ne zaman yazdırılmaya başlandığı bilinmemekteyse de 28 Cemâziyelevvel 413 (29 Ağustos 1022) tarihinde tamamlandığı tesbit edilmiştir. Seksen bölümün yetmişine bir veya birkaç âyetin tefsiriyle başlanır; bölümlerin bazısında hadis yorumlarına da yer verilir. Otuz

üçüncü bölümde, "Kur'an meşin kılıf içinde bulunsa onu ateş yakmaz" (*Müsned*, IV, 155) meâlindeki hadis anılamı tartışılmıştır. Bu şekilde eser yetmiş bir bölümünde 142 âyet ve yirmi yedi hadis tefsir ve te'vil edilmiş, bu arada başka âyet veya hadislere de yer verilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de tekrar edilen âyetlerden örnekler sıralanarak Arap edebiyatında tekrar sanatının işlendiği dokuzuncu bölümün devamında ve onuncu bölümün başında Velîd b. Yezîd, Abdullah b. Mukaffa' Beşşâr b. Bürd gibi ünlü kişilerin de bulunduğu "ilk dehrîler ve zındıklar" tanıtır. Onuncu bölümün son kısmıyla on bir, on iki ve on üçüncü bölümlerde Hz. Ali ile başlatılan Mu'tezile âlimlerinin önde gelenleri hakkında bilgi verilmiştir.

Mübalağa sanatına örnek teşkil eden âyetlerin açıklanmasıyla başlayan on altıncı bölümle daha sonraki beş bölümde, genellikle 120 yıl ve daha fazla yaşadıkları için "muammerûn" diye anılanlardan başlamak üzere İslâm öncesi ve sonrasında ünlü Arap şairleriyle onların şiirleri ve bazı edebî sanatlar hakkında bilgiler yer alır. Âyetlerle hadislerin tefsir edildiği diğer bölümlerde de edebî konulara geniş yer ayrılmıştır. Müellifin hocalarından ve özellikle Ebû Ubeydullah el-Merzûbânî'den elde ettiği birikimle Câhiz, İbn Kuteybe, Müberred, Ebû Hâtim es-Sicistânî ve Hasan b. Bişr el-Âmidî'nin eserleri *Gurerü'l-fevâ'id*'in başlıca kaynaklarını oluşturur.

Gurerü'l-fevâ'id'de genellikle kelâm konularına dair âyetler ve hadisler yorumlanırken Mu'tezile mezhebinin başlıca tartışma konularından olan aslah, hüsn-kubuh, adalet ve hikmet, rü'yetullah, mûcize, sihir, meşîet, kader ve kullanın iradesi, müteşâbih âyetler, yed, vech gibi haberî sıfatlar hakkındaki âyetlerin te'vili, hidâyet, teklîf-i mâ lâ yutâk, fitrat, bulûğ çağına ulaşmadan ölenlerin dinî durumu gibi meseleler ele alınır; bu konularla ilgili naslar arasında mevcut teâruzlar giderilmeye çalışılır. Buna bağlı olarak yer yer âyetlerin zâhirî mânaları reddedilip te'vil yoluna gidilir. Mâna vecihleri sıralanarak Mu'tezile görüşüne uygun tercihler yapılır; bazan da vecihlerden hepsinin kabul edilebileceği belirtilir. Bu arada mâna vecihlerinin sıralanmasıyla yetinildiği de görülür. Vecihler incelenirken diğer âyetlerden ve daha ziyade edebiyattan örnekler verilir. Eser, bilhas-

sa Kur'an'a ait kavramlara başarılı filolojik açıklamalar getirmesi ve bu kavramları Arap edebiyatı kaynaklarına başvurarak açıklaması bakımından özel bir değer taşır. Müellif, Mu'tezilî anlayışı teyit maksadını güden bu açıklamaları sırasında başta İbn Kuteybe, Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm ve İbnü'l-Enbârî olmak üzere çeşitli âlimlerin görüşlerinden örnekler vererek bunları çürütmeye çalışır. Bu tenkitler, keskin bir zekâ ve engin bir kültürün ifadeleri olması yanında alışılmışın aksine son derece nazik olmasıyla da dikkat çeker.

Eserin edebiyat ağırlıklı kısımlarında Arap edebiyatında tekrar sanatı, hazır cevaplık ve bu yönde meşhur olanlar, ünlü şairlerin kısa hal tercümeleri ve şiirlerinden örnekler, bu şair ve edebiyatçıların birbirleri hakkındaki görüş ve değerlendirmeleri, medih ve hicivleri, şiirde teşbih türleri, vatan ve vatan hasreti, kadın ve aşk, kıskançlık, irz, kerem, ziyafet, cömertlik ve cömertliğiyle tanınanlar, avcılık, dünya ve zühd gibi geleneksel Arap-İslâm edebiyatının başlıca konularıyla bu konularda tanınmış şiir ve hikemiyattan zengin örnekler yer alır.

Ğurerü'l-fevâid Câhiz'in el-Beyân ve't-tebyîn'i, İbn Kuteybe'nin *'Uyûnü'l-ahbâr'i*, Müberrred'in *el-Kâmil'i* gibi edebî-hikemî türün en seçkin örneklerinden sayılır. Bir tefsir çalışması sayılmasa da belirtilen edebî eserlerden farklı olarak temel hedefinin belli başlı kelâmî meselelere dair âyetleri yorumlamak olduğu dikkate alındığında eserin edebî tür içerisinde farklı bir nitelik taşıdığı görülür. Bunun yanında âyetlerin tefsirinde nesir ve şiir birikiminin yoğun bir şekilde kullanılması onu diğer tefsirlerden farklı kılmıştır. Mu'tezilî âlimlerinden pek az eserinin günümüze geldiği göz önüne alındığında *Ğurerü'l-fevâid'in*, Mu'tezilî tefsir anlayışına ışık tutması bakımından da özel bir değer taşıdığı kabul edilmelidir. Bütün bu özelliklerinden dolayı eser Arap kültürünün gözde kaynaklarından biri sayılarak tarih boyunca geniş bir ilgiye mazhar olmuştur.

Çeşitli kütüphanelerde yazma nüshaları bulunan *Ğurerü'l-fevâid* (Brockelmann, I, 704; Sezgin, II, 85) ilk defa Tahran'da (1272), ardından Kahire'de (1325) basılmıştır. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhim, eserin en eski nüshasını (Escorial Library, nr. 145) esas alıp bunu diğer beş nüsha ile karşılaştırarak tahkikli neşrinin yapmıştır (I-II, Kahire 1373/1954). Nâşir, geniş fihristleri de ihtiva eden bu neşrin-

de kendi açıklamaları yanında asıl nüshada bulunan bol miktardaki kenar notlarıyla diğer yazmalarda yer alan önemli bulunduğu hâşiyeleri ve şiirlerin divanlardaki yerlerini göstermiştir.

Ğurerü'l-fevâid, ünlü Şif âlimi ve düşünürü Hâdî-i Sebzevârî tarafından şerhedilmiş (Tahran 1297), Muhsin Âlûşşeyh'in yazdığı *el-Ferâidü'l-ğavâli 'ulâ şevâhidi'l-Emâlî* adlı şerh ise Muhammed Hasan el-Cevâhirî'nin tashih ve ta'likleriyle basılmıştır (Necf 1966). Eserin Abdurrahman b. Muhammed el-Alâikî tarafından *Ğurerü'l-Ğurer ve durerü'd-Dürer* adıyla bir telhisi yapılmıştır (Brockelmann, I, 704).

BİBLİYOGRAFYA :

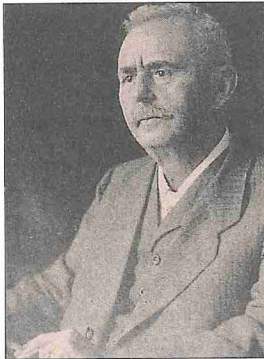
Şerif el-Murtazâ, *Emâlî'l-Murtazâ: Ğurerü'l-fevâid ve durerü'l-kalâ'id* (nşr. M. Ebû'l-Fazl), Kahire 1373/1954, ayrıca bk. nâşirin mukaddimesi, I, 3-26; *Müsned*, IV, 155; İsferyâinî, *et-Tebşir* (Kevserî), s. 58; *Keşfü'z-zunûn*, I, 748; II, 1201; Serkîs, *Mu'cem*, I, 1124; II, 1355; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 704; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, VII, 81; M. Hüseyin ez-Zehabî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn*, Kahire 1381/1961-62, I, 403-429; Hânâbâ Müşâr, *Fihrist-i Kitâbhâ-yı Çâpi-yi 'Arabî*, Tahran 1344 hş., s. 649; Sezgin, *GAS*, I, 550-551; II, 85; H. Ritter, "Amâlî al-Murtazâ", *Oriens*, II (1958), s. 310.

İSMAİL CERRAHOĞLU

GURLITT, Cornelius (1850-1938)

İstanbul'un Osmanlı yapılarını
rölöve ve fotoğraflarıyla birlikte
ilk defa bir Batı dilinde
yayımlayan sanat tarihçisi.

Viyana'da dünyaya geldi; manzara ressamı Louis Gurlitt'in oğlu ve sanat tarihinin başka dallarında yayımları olan Wilhelm Gurlitt'in ağabeyidir. Küçük yaşta iken ailesi Almanya'nın Gotha şehrine göç etti. İlk ve orta öğrenimini burada yaptıktan sonra, Berlin'de Reichstag binasının proje yarışmasında birincilik alan ve Gotha'da yaşayan Ludwig Bohnsted'in tavsiyesi üzerine Berlin Mimarlık Akade-

Cornelius
Gurlitt

misi'ne girdi; fakat daha önce pratik kazanmak için bir süre sanat okulunda marangozluk ve dülgelik öğrendi. Akademi'deki talebeliği sırasında, mimarlık tarihi dersleri veren ve İstanbul camileri hakkında ilk inceleme yazısını yayımlamış kişi olan Friedrich Adler'in etkisi altında kaldı. Bu arada öğreniminin yanı sıra Ludwig Bohnsted'in, 1868'de Viyana'ya gitikten sonra da Emil von Försters'in mimarlık bürosunda çalıştı.

1870-1871 Fransız-Alman Savaşı'na gönüllü katılan Gurlitt, savaştan sonra mimarlık öğretimi hususunda büyük ünü olan Stuttgart'a gitti ve burada, sonraları Alman sanat tarihçiliğinin en önemli kişilerinden biri haline gelen W. Lübke ile yakın dostluk kurdu. Hâtıralarında biz-zat açıkladığı gibi hiçbir dalda öğrenimini sonuna kadar götürmeyen ve dolayısıyla herhangi bir imtihandan geçmeyen Gurlitt burada bir mimarlık bürosu açtı; bu arada bölgedeki yapıları mimarlık tarihi bakımından inceliyor ve arşivlerde araştırmalar yapıyordu. 1879'da Dresden'de yeni kurulan Kunstgewerbe Museum'da çalışmaya başladı. Bir taraftan o yıllara kadar önemsenmeyen halk sanatlarına ait örnekleri topluyor, bir taraftan da Almanya'daki barok sanat üzerinde yaptığı araştırmalarını sürdürüyordu. Bu konuda uzun süreli burslarla Almanya ve Avusturya'da olduğu kadar İtalya, Fransa, İngiltere ve Hollanda'da da incelemeler yaptı. Kendisini barok sanatın tarihini yazanların öncüsü olarak kabul ettiren ve büyük bir şöhrete erişiren kitabı 1887-1889 yıllarında yayımlandı; arkasından da çeşitli ülkelerde aynı konuyu işleyen birçok yayını çıktı.

1895'te Dresden Teknik Üniversitesi'nde kadrosuz profesörlüğe getirilen Gurlitt 1899'da kadrolu profesörlüğe tayin edildi ve burada önceleri küçük sanatlara dair dersler verirken daha sonra mimarlık tarihi, 1902'den itibaren de şehircilik okutmaya başladı. Gurlitt'in hocalığı sırasında üzerinde önemle durduğu husus, öğrencilerinin değişik konularda araştırma yapmaları ve çalışmalarını doktora tezi olarak sunmaları idi. Bu amaçla Osmanlı Devleti'nin o yıllardaki topraklarından Mezopotamya gibi tarihi bölgelerde kazılar yapan Deutsche-Orient Gesellschaft'ın araştırma ekiplerine doktora tezi hazırlamak isteyen birçok öğrencisini kattı.

Gurlitt İstanbul'a ilk defa 1905'te gitti. Prusya elçisi Marschall von Bieberstein'in, buradaki camilerde inceleme yapabilmesi hususunda II. Abdülhamid'den